

Nyolc évtized

KERESZTLEN SOROK ZSÖGÖDI NAGY IMRÉRŐL

Arca: ráncos és komor. Talán ezt mondta valahol valakinek: szörnyű még csak rá gondolni is, hogy ez a rettenetesen öreg ember én vagyok! Van ebben valami drámaiság. Ő, az erő festője, a dinamizmusé, a keménységé, ő már öreg ember. S hiába dacol sorsával. Hiába dolgozik még mindig annyit, mint két fiatal! Fákra mászik rajzó méheit befogni! Kaptárokat készíti! És fest, fest, ha kell, tíz órán keresztül is egyvégben. És milyen frissek azok az egymás mellé kerülő színek! Mindez mit sem változtat a tényen: a kilencedik évtized küszöbére lép... Szembe kell néznie az idő múlásával. Figyelmeztetik a testi fájdalmak, a gyakrabban fellépő betegségek, és figyelmezteti maga az élet. Más ember talán egyre érzékenykedőbbé, elégikusabb hangulatúvá válna. De hozzá ez nem talál. Őt nem ilyenek ismertük meg. Még akkor sem szenvedett, sajnálkozott önmagán, amikor ezelőtt fél évtizeddel szivinfarktussal feküdt a kórházban. Ott is határozott, tudatos és kemény volt önmagával szemben. Keménysége nem abban mutatkozott meg, hogy makacsul szembehelyezkedett orvosai tanácsával, utasításaival. Hanem abban, hogy meg akart gyógyulni. Mert érezte, hogy még nem fejezte be azokat a feladatokat, amelyeket magára vállalt. És mindenki csodálkozására ott folytatta, ahol néhány hónappal előbb abbahagyta. Semmit sem változott emberi karaktere. Épp olyan céltudatos maradt önmagához, mint addig volt. Könyörtelen és kérlelhetetlen. Mint akit kőtömbből faragtak. Magányosan él, de nem csendben. És nem hallgatagon. És nem öregesen. Valamikor azt mondták róla, hogy természetes ember. És hogy: ilyennek kellene lennie az embernek, mint amilyen ő. Céltudatosnak, szándékaiban megmásíthatatlannak. Életkora, alkotásai mindezt bizonyítják.

A múltkoriban felkerestem Zsögödön. Hosszú kérdéssorozat lapult a jegyzetfüzetemben. Terveztem, hogy miről is faggathatnám ki. Adósnak érzi-e még magát valamiben? Hogy érzi: krónikásvállalkozását, a székely ember életének, mostoha, és mégis tőle elszakíthatatlan környezetével való egységének a végső „felleltározását” elvégezte-e? Vár-e még valami újat magától? Még mindig vallja-e azt, amit 3-4 évvel ezelőtt mondott nekem, hogy az igazi művész egész életében tanul, s ha nem térítik le útvjáról holmi mellékes gyengeségek, ital, betegségek és egyebek, élete végén kell megalkotnia legnagyobb műveit, hiszen akkor teljes énjével a feladatára koncentrálnak, s a hosszú élet során összegyűjtött tapasztalatok mind támogathatják munkájában!... Kérdezni akartam a képeiről, legújabb terméseről is, aminek csak egy részét láthattam, mert a többi részben kolozsvári lakásában, részben pedig már ki tudja hol van!? Ezt és sok mást is meg akartam még tudni tőle! De... pillanatok alatt beláttam, hogy nem fog menni. Nem, mert nem olyan fából faragták, hogy mások terveéhez, céljaihoz tudjon igazodni. Épp a méheivel bajlódott, takarította a kaptárokat, amint szokta már nem is tudom hány évtized óta.

A tervezett beszélgetés elmaradt. Még addig sem jutottam, hogy bár egy kérdést feltegyek. Annál jobban ismerem őt, semhogy ne láttam volna: ilyenkor minden próbálkozás hiábavaló, s eredményhez úgy sem vezetne...

Maradtak a képek... Még a címüket sem tudom ideírni. De nem is az a lényeges. Hiszen a munka sohasem a cím. Vagy legalábbis az igazi munka nem az. Hanem a látható, megtestesített élet. Ez esetben: költészet! Költészet a vásznon, az ecsettel, a színekkel. Most éreztem meg igazán, jobban talán, mint bármikor eddig, hogy Nagy Imre *költő*. Költött valóságot ábrázol! Hol van az a szétáradó béke, amelyet panorámikus vásznairól leolvashatunk! Asszonyság ölében tartja kutyáját! Nem holmi kicsi szobaállatot, hanem nagyot, parasztosat, éles szeműt! És hol van ez a Kánaán! Alvó, mezítlábás parasztygyermek a fűben. Mellette kecskék, odább ludak! A meredek domboldali úton legény küszködik lovaival! A távolban fák, bokrok, csupasz domboldal, hegyek!

Micsoda epikai bőség — mondom! — és már nem azt nézem, hogy mennyire mása a Nagy Imre-i mű ennek a légkörnek, amelyben mi élünk, hanem azt, hogy milyen szép is ez a költői világ! És mennyire igaz! Olyan mértékben, mint ahogy Arany János is megkívánta az epikustól a valóságहितelt! Azt, hogy semmit a maga ösztöneitől vezetve ne „találjon” ki, hanem mindig mindenben a hiteles tényekből merítsen!

Az ilyenféle költészet nem lóditás, nem helyzetek kreálása, és nem is valamilyen fajta absztrahálás! Lehet azt is. Nagy Imre tudja, hogy korunk törekvései sokirányúvá váltak! Tudja, elismeri, hogy miért ne lehetne bármit, éppen csak őt nem érdekli az ilyesmi. Neki megvan a maga útja. Ő azt is tudja, hogy „nem ami rész szerint igaz”, hanem „ami egészben, s mindig az” — olyan kell, de a nagy igazság is részletigazságokból épül fel!

A nagy epikus játszik, zsonglőrösködik a lehetőségekkel. És micsoda lehetőségek az övéi! Egy hosszú élet ezer meg ezer megfigyelését, élményét, mélysegidézését tornyosítja most fel magában, s mint valami monumentális zenekar karmestere, akinek az intéseire más és más hangszerek lépnek be, úgy irányít, komponál, rak össze elemeket, taglal, értelmez és magyaráz, elvesz és hozzáad, életet lehel a holtba, zenévé varázsolja a prózát; úgy ír prózát, hogy költ, úgy mutat valót, hogy álmodozik, s úgy álmodozik, hogy ott áll egy dombhajláson, és figyeli a kecskéket, libákat, a férfit, aki éppen botjára támaszkodik, s közben áttekint a túlsó, a párálló Olt-völgyet odaátról szegélyező Hargita-oldalba is, s ott is megfigyel egy-két olyan dolgot, amit már milliószor látott, de csak most vett észre igazából. Most, először, és amire észrevette, már nincs is! Mert a valóság is illanékony, tűnékeny, olyan, mint a percek zakatolása, amikor meghallod az óra ketyyenését, már el is tűnt, és jön az újabb, újabb, megállíthatatlanul. S ha egyformák is azok a ketyyenések, mégis tudod, hogy mindenik egészen más. Nem a szemed, a füled diktálja, hanem a tudatod...

De hol is hagytam el?

Igen... Hogy költészet ez! Játék a fényekkel, a rögökkel, fül rátapasztva a mellkas lüktetésére. Már nem is a képet látom. Hanem az ő arcát. Az arcra gyűrődő ráncokat meghazudtoló fűrge tekintetet...

Játszódjunk csak! De mivel? Állítsuk egymás mellé az éveket! Fordítsuk vissza a történelem kerekét! Valahová oda, ahol ennek a fűrge tekintetnek a hatodfél évtizeddel fiatalabb mása először kémlelt bele öntudatosodó szemmel a világba! Amikor már kezdte sejteni, hogy nem zenész lesz, amihez ugyancsak érzett hajlandóságot, hanem festő! Majd ott bolyong Pesten, a háború dúlta évek főiskoláján, Aba Novák Vilmos, Varga Nándor Lajos és Szőnyi István társaságában, vagy a fronton Nagy Istvánnal, a két évtizeddel idősebb rokonnal; kialakít egy csomó kötődést, közös eszméken, elképzeléseken, szemben álló véleménykülönbségeken vitatkoznak, elutasítják maguktól az akkor már terjedőben levő és az Akadémiára is betörő nonfiguratív irányzatokat, legfennebb az expresszionizmust fogadják el, hiszen annak a célkitűzései, felfogása, stíluseszköztára egyeztethető az ő szándékaikkal...

Aztán a főiskola után is folytatódó barátság, eszmecserék, véget nem érő töprengések, és végül: vállalása az egyetlen lehetségesnek, annak, hogy az eldugott kis falu legyen a művészi küzdelem végső színtere, ott, azon a csodálatos helyen, ahol a legjobban összeszorul a Kárpátok két láncolata, s szűk szorossal választja el egymástól az Alcsiki és Felcsiki medencét, s az ott folytatott természetes élet, melynek éppen úgy része volt a gazdálkodás, a méhészkedés, a gyümölcsstermesztés, a halászat, a szarvasbögés-hallgatás kint a havasban, megszelídített medvebocs, mókus vagy farkas, mint a fába metszett, tustollal papírra barázdált vagy ecsettel vázra vitt szenvedélyek.

Ez a természetes élet, ha más körülmények között is, de folytatódik... A váratlan későn jött fagy miatt elpusztult méheket éppúgy seperte ezen a délutánon is ki a kaptárokból, mint ezelőtt ki tudja hány évvel. Csak a környezet változott kicsit. Az öreg ház egyik szárnya hosszabb, mint régen, modern műtermet épített oda városának, Csikszeredának (ma már hozzátartozik Zsögöd) a támogatásával, s a kert is összébb szorult, a gazdasági udvar meg éppenséggel eltűnt, egy év óta nincsenek ott a melléképületek, ahol hajdan a bikaborjak híztak, s a tenyészkocák fiai elindultak meghódítani a maguk számára a csiki medencét, szóval nincsenek ott a gazdasági épületek, mert kellett a hely annak a furcsán hagyományos és modern épületsornak, amelyik most bontakozik ki vörös téglafalaival, a csiki építészeti hagyományokat követő meredek tetőzetével, ahol majdan a Nagy Imre-képek végleges otthont kapnak, mintegy bizonyítandó városának, hazájának az iránta, művésze iránt tanúsított megbecsülését...

Tudunk arra számtalan példát, hogy művészek hozzánőttek a maguk közvetlenebb pátriájához, s nem tudnak aztán attól elszakadni. Bárhová is menjenek, mindenütt azt festik, ami otthon körülvette őket, ami beléjük gyökerezett, ami vérükké vált. Láttam síkvidéki festőt az erdélyi hegyek közé szorult faluban dolgozni! Olyan alföldi képeket festett, hegy ide, hegy oda, mint otthon! Nagy Imre azonban szinte meg sem próbált mást! Őt tökéletesen kielégítette: keresni egy etnikumnak és egy hozzá nőtt tájnak a lelkét, s elmondani róla, amit emberileg el lehet mondani! Talán hitte valamikor, hogy ezt be fogja tudni fejezni! S most úgy érzi, hogy végeérhetetlen feladatot vállalt. Ha örökké élne, akkor is meglenne az állandó foglalatossága.

De mit ér mindez, amikor a XX. századnak ezer egyetemesebb problémája van?! Mit ér? Merné csak valaki megkérdezni Nagy Imrét. Tudja ő jól, hogy mi megy végbe a világban. Tájékozott. Olvassa az újságokat, meghallgatja és fontolóra veszi a híreket. Ott is érzi a porcikáiban mindazt, ami a világban történik. Éppen csak nem tartja feladatának azt, hogy mindent, amit tud, próbáljon rágyömöszölni a vásznaira. Hisz: a művészet nem leltár. Nem is antennák betájolása arra, hogy lássuk, hol, kik és miként festenek! Ő nem akar birokra kelni senkivel. Semmi mást nem akar, csak céljait megvalósítani.

Tinódi-Sebestyén-i krónikásszemmel járja környezetét, s döbben rá szinte minden bokorban, a háza mögött kanyargó kis patakban, a játszadozó gyermekekben vagy a zárkózott arccal jövő-menő emberekben, hogy nem mondott el még róluk mindent.

Nézem legújabb képeit. Mik is a fő erényeik?

Atmoszférateremtő képesség...?

Képi egység megteremtése...? Minden kép egy kis univerzum. Egy kis világ. Világmetszet nyüzsgő étellel, fiatalokkal és öregekkel, férfiakkal és nőkkel, álommal, ébredéssel és elmúlással. És ez nem fantázia, hanem valóságköltészet.

Epikai bőség, gazdag mesélő kedv...

Fejlett színkultúra... Tulajdonképpen ebben nyilvánlik meg líraisága. Epikai témáit — s ez elsősorban öregkori képeire jellemző — meleg líraiságú színvilágba öltözteti. Megpróbáltam az egyik képét egészen közelről, a technikaiakra figyelve nézni. Régi temperakorszakából őrizte meg a leheletfinom fedések, egymásra épülő rétegek festői hagyományát. Egymásba fut a citrom- és a narancssárga, narancs

ragyog a zsengezőldön, porosz kék az okkeres barnán... Ahogyan ezek a színek egymásra kerülnek, van abban valami légies finomság. Hajdanában keményen, robusztusan festett. A nagy egységek elrendezésében ma is megőrizte a határozottságot, de a kis felületek kiképzésén érzik a nyugodt, higgadt, improvizálásra hajló játék a színekkel. Hihetetlenül könnyed az esetkezelés. Szinte gyöngédnek érezzük, ahogy dédelgetően épít fel egy bokrot, fatörzset, domboldalt vagy akár egy-egy állatot. Néha kontúrba szorítja a képfigurákat. Mint az akvarelleken szokta. De nem általános ez. Egyik-másik esetben épp az a szép, ahogyan belesajtenek a tájba a fák, a bokrok, az alakok. Mintha a hajdani expresszionista hanghordozás helyébe finom, lebegő impresszionisztikus-szürrealisztikus kifejezési nyelv lépett volna. Költészet ez is. Nem csak az epikai tartalmat, hanem ezeket a finoman megmunkált, sejtelmesen rezgő felületeket is köiti a művész. Olyan érzékenységgel, amilyenre fiatalabb korában gondolni sem mert volna.

Az öreg kor érzékenysége ez?

Valószínűleg igen. A hosszú életút megedzette, alkalmat adott számára, hogy tisztába jöjjön önmagával, célkitűzéseivel, s amit hajdan elfödött a fiatalos lendület benne, énjének a rejtettebb rétegeit, az most mind feltört belőle. Nem szab gátakat az eszetnek, nem a lélek felsejléseinek, s még annak sem, hogy esetleg ismételni fogja önmagát. Hiszen — törvényszerű — akinek van egyénisége, úgyis mindig azt teszi. Miért lenne éppen ő ez alól kivétel? Úgysem lesznek az újabb és újabb képek a régiek utánzásai, mindig más és más köntöst öltenek, más és más lelkiállapotban születnek, más és más lüktetés ölt testet bennük. Legfennebb: variációk egy témára. A csiki élet témájára. A szülőföldszeretet témájára. Arra, hogy itt, ezen a vidéken mégiscsak jobban hozzá vannak növe még ma is az emberek a természethez. Erdőlnék, pisztránggra halásznak a hegyi patakokban (Nagy Imre is ezt teszi még most, 80 évesen is), vadásznak, élnek, vagy csak egyszerűen megpihennek a fák hűvös árnyékában szénacsinalás közben. Ezt látta kisgyermek korában is, a szüleitől, ezt csinálta és csinálja mindig.

Szónyi István és Aba Novák Vilmos kortársa még ma is folytatja a maga harcat. Mint valami misszionárius. Mint valami csuhás krónikaíró. Aki miközben népe lelkét figyeli, arra gondol, miként lehetne a tegnapok szépségeit tolmácsolni a holnapi embereknek. Talán úgy fogják évszázadok múltán az ő képeit figyelni, mint ahogy ma nézzük a múlt idők nagy mesélőit. A Bruegheleket. A Hobbemákat. A Vermeer van Delfteket vagy az Adrien van Ostade-típusú művészeket. Életet lehelnek a képeik. Művészetet átszűrt életet. Olyan látványt nyújtanak, melyben a részlet és az egész egyaránt igaz és egyaránt költészet is.

Ezt éreztem, ahogy azt a néhány képet néztem. Kintről behallatszott a halk kopácsolás, ahogy a kaptáiraival bajlódott. És hátulról a múzeumépítők zaja. Aztán esteledett. Bejött ő is. Arról beszélt, hogy fáradt. Néhány napig Marosvásárhelyen tartották, íróarcképeket rajzoltattak az Igaz Szó egy ünnepi számára. Na még csak egyet. Még csak egyet. Még csak egyet... míg a végén már nem bírta. Menekült. Izgatta, hogy mi van otthon a méheivel. És ime, be is következett a baj. Megsínylették a hideget. Látom rajta, hogy levert... Most már kérdezhetném, de nem teszem. Talán csak így tudok tapintatos lenni. Barátok jöttek, éppen csak megérdeklődni, hogy mit csinál, Imre bácsi? Közös csiki dolgokról kezdtek beszélgetni, én meg nem zavartam tovább őket.

Hűvös este volt. Csikban mindig hidegek az esték, éjszakák. Be, Szereda felé már másfajta emberek jártak. Nem olyanok, mint amilyeneket a képekről megismertem. Fent, a domboldalba épített hatalmas iskolából éppen kirajzott a délután tanuló gyermekesereg. Elgondoltam: talán az ő igazságuk már más. De azért Nagy Imrét nekik is tisztelniük kell. Még akkor is, ha valami modern, gépzúgásos műhelyben élnek le majd az életüket.

*

Viharok dúlnak korunk művészetében. Ebben a változékonyságban az ő életműve: csend. Nyugodtság. Még akkor is, ha annak is megvan a belső lüktetése.

Ráncos, öreges az arca. De fürge és friss a tekintete... 1893 július 25-én született. 80 éves. Csak végigtekinteni egy ilyen hosszú életpályán — már az is nagy dolog. Hát még végigélni! És a sok nehéz küzdelem, megpróbáltatás közepette is megőrizni a frisséget. A szemek élénk tekintetét. Az ecsetet tartó kéz higgadtan nyugodt és lendületes, dinamikát és visszafojtottságot, erőt és békességet kifejezni tudó mozgását.

Lehet-e a szónak olyan ereje, hogy legyőzve tíz meg száz kilométereket, jusson el a fülébe: csak tovább!... tovább!... Így köszöntjük Öt. Ezt kívánjuk Neki.

GAZDA JÓZSEF

ZSÖGÖDI NAGY IMRE: CANTATA